

تحول معنوی در کودکی و نوجوانی

(جلد اول)

یوگن سی رولدمارتن، لایلا آبستین کینگ، لیندا واگنر و پیتربنسون

مترجمان:

دکتر شعله امیر

دکتر سیده راضیه طبایین

دکتر سعید کتابی

دانشگاه اصفهان

۱۳۹۵

عنوان و نام پدیدآور:	تحول معنوی در کودک و نوجوان/یوگن سی. رولکیپارتین -- [و دیگران]؛ مترجمان
مشخصات نشر:	شعله امیری، سیده راضیه طبائیان، سعید کتابی
مشخصات ظاهری:	اصفهان: دانشگاه اصفهان، ۱۳۹۵.
فروست:	۶۱۶ ص.
شابک:	انتشارات دانشگاه اصفهان؛ ۶۶۴.
وضعیت فهرست نویسی:	۱-۱۲۸-۱۱۰-۶۰۰-۹۷۸
یادداشت:	فیفا
یادداشت:	عنوان اصلی: The handbook of spiritual development in childhood and adolescence.
یادداشت:	یوگن سی. رولکیپارتین، پاملا آبستین کینگ، لیندا واگنر و پیتر بنسون.
موضوع:	واژه نامه
موضوع:	جوانان -- زندگی مذهبی -- دستنامه ها
موضوع:	Young adults -- Religious life -- Handbooks, manuals, etc
موضوع:	تحول معنوی -- دستنامه ها
موضوع:	Faith development -- Handbooks, manuals, etc
موضوع:	نوجوانان -- روان شناسی -- دستنامه ها
موضوع:	Adolescent psychology -- Handbooks, manuals, etc
شناسه افزوده:	روهلکیپارتین ۱۹۶۲، Eugene C., Roehlkepartain
شناسه افزوده:	امری، شعله، ۱۳۴۳ - مترجم
شناسه افزوده:	لببیلار، راضیه، ۱۳۶۱ - مترجم
شناسه افزوده:	کتاب سعید، ۱۳۴۰ - مترجم
شناسه افزوده:	دانشگاه اصفهان
شناسه افزوده:	University of Isfahan
شناسه افزوده:	دانشگاه اصفهان. قلب علمی روانشناسی معنویت و شادی
رده بندی کنگره:	۱۳۹۵/ت۳ ۵۷۱۱۷/ب۵
رده بندی دیویی:	۲۰۰/۸۳
شماره کتابشناسی ملی:	۴۵۷۳۱۲۴

انشارات دانشگاه اصفهان

عنوان کتاب: تحول معنوی در کودک و نوجوان
مترجمان: شعله امیری، سیده راضیه طبائیان، سعید کتابی
ناشر: دانشگاه اصفهان
نوبت چاپ: چاپ اول - تابستان ۱۳۹۷
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: چاپخانه دانشگاه اصفهان
قیمت: ۲۹۵/۰۰۰ ریال
این کتاب با حمایت و نظارت قطب علمی روانشناسی معنویت و شادی دانشگاه اصفهان انجام گرفته است.
مراکز فروش کتاب:

اصفهان: میدان آزادی - خیابان دانشگاه - فروشگاه کتاب دانشگاه اصفهان
تلفن: ۳۷۹۳۲۱۷۷ - ۰۳۱
پست الکترونیکی: Press@ui.ac.ir
تهران: میدان انقلاب - خیابان شهید لبافی نژاد - بین ۱۲ فروردین و اردیبهشت - پلاک ۲۳۸
مؤسسه کتابیران، مرکز پخش کتاب‌های دانشگاهی - تلفن: ۶۶۴۹۴۴۰۹ - ۶۶۴۱۱۱۷۳ - ۰۲۱

پیشگفتار

مترجمان این اثر با توجه به اندک بودن منابعی که در زمینه تألیف و ترجمه تحول معنوی در جامعه ایرانی مشاهده کردند و با توجه به وجود نظریه‌های مهم در این کتاب، تصمیم به ترجمه آن گرفتند تا باب آشنایی پژوهشگران، اندیشمندان و به خصوص دانشجویان را باز کنند، باشد که در اثرهای بعدی به نقد نظریه‌ها و مطالب ذکر شده پرداخته شود.

با توجه به دغدغه‌هایی که در سال‌های اخیر در زمینه تجدید نظر در منابع علوم انسانی در سطحی گسترده در کشور مطرح شده است، ترجمه کتاب در سطح چشمگیری تنزل یافته است و این در حالی است که در یک رنسانس علمی لازم است به خیرالموجودین در سطحی بین‌المللی توجه شود تا با آگاهی از راه به اختراع چرخ اختراع شده پردازیم. اگر نگاهی به رنسانس علمی که در سطح اروپا رخ داد بیندازیم، متوجه این حرکت می‌شویم که ابتدا شکستن حصر منابع خودی و تکیه بر آنچه در سطح دنیا و به خصوص در تمدن‌های مشخصی مثل ایران روی داده است، اروپاییان را بر آن داشت که به ترجمه اثرهای علمی پردازند. شاهد این ادعا ترجمه منابعی مانند کتاب‌های ابوعلی سینا بود و این در حالی است که این منابع در زادگاه خود با بی‌مهری مواجه شده بود و ترجمه فارسی آن در دسترس نبود؛ این امر، توجه ما را به این نکته جلب می‌کند که ساختن منابع خودی در سطح عازم انسانی نه تنها منافاتی با عرضه منابع ترجمه‌ای ندارد بلکه ممکن است از تکرار مطالب که دیگران در سطح دنیا آماده کرده‌اند، ممانعت شود و در شکل‌گیری پلکان بعدی آن مثرثمر باشد. البته خواننده فهیم همواره آگاه است که روبه‌رویی با مطالب ترجمه‌ای با این ذهن آگاهی که در اینجا خواهد بود که باید با دیدی نقادانه، به مطالب توجه کرد، چرا که اثرات فرهنگی و تفاوت‌های بین فرهنگی همواره همراه یک اثر ترجمه‌ای بوده و هست. امید است که این اثر بتواند نگاه نقادانه همکاران و اندیشمندان را به خود جلب کند تا در اثرات بعدی شاهد انتشار نقد آثار برگرفته باشیم.

پژوهش‌هایی که در این کتاب ارائه شده است بیشتر بر پایه مسیحیت آمریکای شمالی است. از این رو، اکثر مراجع و منابع و مثال‌های آن مربوط به این فرهنگ هستند. در حالی که

همان چارچوب‌های اندازه‌گیری و طرح پژوهش می‌تواند برای همه فرهنگ‌ها به کار گرفته شود مگر اینکه خلاف آن ثابت شود؛ بنابراین توجه خوانندگان این اثر به این نکته جلب می‌شود که استفاده از روش‌های استفاده شده در این کتاب، بهتر است با ملاحظات فرهنگی همراه باشد؛ اگرچه تلاش اساسی برای ارائه نظرات متفاوت در جاهایی که تفاوت‌ها و تبیین‌های متفاوت چشمگیر بودند، به شکلی در پانویس‌ها ذکر شده‌اند و سعی بر ارائه تبیین‌های متناسب با فرهنگ خودی صورت پذیرفت؛ اما اشاره پانویس‌ها در حدی است که صورت مسئله را تحت تأثیر قرار داده است تا توجه خوانندگان را به سوی تبیین دیگر جلب کند. باشد که انبام پژوهش‌های داخلی در این زمینه تفاوت‌های بین فرهنگی را مشخص و بر صحت و سقم یا عدم آن صحه بگذارد؛ بنابراین پانویس‌هایی که به شکل توضیح در سرتاسر کتاب مشاهده می‌شود، اساساً نقد نظرات مطرح شده از طرف ویراستار علمی کتاب است تا توجه خوانندگان را به روی دیگر تبیین‌ها جلب کند. امید است که تألیف مطالب مستخرج از پژوهش‌های داخلی، خلأ نبود منابع علمی را جبران کند.

در ترجمه این اثر هماهنگی با مؤلفان آن، اهدافی در نظر گرفته شده است. هدف کوتاه مدت این است که پژوهش در حوزه تحول معنوی، سایر قلمروهای پژوهشی، بالأخص پژوهش‌های تحولی را ترغیب کند؛ هدف بلندمدت این است که موضوع تحول معنوی را به موضوعی محوری در علوم انسانی و به خصوص روانشناسی تبدیل و آن را از حاشیه‌ای بودن خارج کند.

در بین جریان‌هایی که مؤلفان این کتاب سعی کرده‌اند تا به تعریف و هویت پردازند، یک جریان بنا را بر یافتن یک عامل مشترک نهاده است که این عامل بتواند دین و معنویت را به هم پیوند دهد و در عین حال بین تفاوت‌های آن‌ها مرزی مشخص قرار دهد. این عامل مشترک مفهوم «تقدس» است. پارگامنت (۱۹۹۷) پیشنهاد می‌کند که نمونه‌هایی از آنچه مقدسات می‌نامیم عبارت‌اند از: خداوند، الوهیت، باور ماورای مادی و حقیقت محض؛ بنابراین، معنویت را می‌توان به عنوان «جستجویی برای مقدسات تعریف کرد یعنی فرآیندی

که در آن افراد سعی می‌کنند درباره آنچه در زندگی مقدس می‌دانند گفتگو و بحث کنند، آن را محفوظ بدارند و در جایی که لازم شود آن را تغییر دهند» (هیل و پارگامنت، ۲۰۰۳).

علاوه بر تعریفی که در پاراگراف قبل ذکر شد، مؤلفان به تعریف دیگری از معنویت اشاره کرده‌اند که بدون اشاره آشکار به مقدسات و یا عالم ماورای طبیعی است که معنویت را مجموعه‌ای از کیفیت‌های انسانی تا جستجویی برای مقدسات یا عوامل ماورای طبیعی دانسته است؛ از جمله این قابلیت‌ها، بصیرت، فهم، آگاهی از روابط متقابل افراد با همدیگر و بین آن‌ها و سایر دیگر حیات، تجربه‌ای از اسرار حیات و تجربه احساس خشیت و یک جهت‌گیری بخشندگی و شکر در زندگی می‌داند؛ بک^۱ (۱۹۹۲) و روف (۱۹۹۳) بر این تعریف تأکید کرده‌اند. بر نظر روف (۱۹۹۳) «معنویت به وجودی که در درون ما هست؛ واقعیت می‌دهد، به احساسات، به قدرتی که از درون می‌جوشد و به شناخت درونی‌ترین وجود خویش مربوط است» (خاتمه ۵۴).

همچنین مؤلفان، دیدگاه سومی را مطرح کرده‌اند که دیدگاه تحول معنوی است. بر اساس این دیدگاه که کتاب حاضر بیشتر بر این مبنا پهن شده است، چنین فرض می‌شود که منشأ تحولی که معنی ارتباط با دیگران، مقدسات، هدف‌داری و مشارکت از آن سرچشمه می‌گیرد، مواردی است که هر کدام و همگی می‌توانند به موجب دین یا هر نظام فکری و اعتقادی دیگر قرار گیرند.

کلمات معنویت و تحول معنوی را می‌توان به شکل‌های مختلفی نیز در نظر گرفت که همگی در مقالات موجود در این کتاب منعکس شده‌اند. به گونه‌ای که به عنوان این کتاب مطرح کرده‌اند، برخی از صاحب نظران، معنویت را ابعاد خاصی از تجربه دینی دانسته‌اند؛ ولف (۱۹۹۷) پیشنهاد کرده که این وضعیت به دلیل تغییر در استفاده و معنی کلمه دین به وجود آمده است. او می‌گوید ویلیام جیمز^۲ (۱۹۰۲ الی ۱۹۵۸) معتقد بود که دین دارای چندین بُعد درهم آمیخته است. دین هم دارای ابعاد گروهی است از جمله نظام‌های اعتقادی و

1. Beck

2. William James

مراسم مذهبی که این‌ها را افراد با انتخاب دین، اختیار می‌کنند؛ در عین حال بُعدی تجربی هم وجود دارد که این بُعد مستقیم و بلاواسطه است. در نظر ولف، معنی دین به صورتی شکل گرفته است که بیشتر بر حالت اول دلالت کند یعنی دین به عنوان یک نظام خاص از اعتقادات و یا تعهدات برخاسته از اعتقاد شناخته می‌شود (صفحه ۴۶)؛ و این باعث شده است که استفاده از کلمه معنویت، بیشتر به جنبه‌های فاعلی و تجربی (درونی) دین مربوط شود.

مطالبی که درباره نکات مورد بحث جیمز و ولف بیان شد، ما را وادار به ارائه دیدگاه دیگری می‌کند که در کشور ایران رایج است و بیشتر قابل قبول و منطقی به نظر می‌رسد. بر اساس دیدگاه‌ها، بومی که مبتنی بر فرهنگ اسلامی و ایرانی است، بین معنویت و دین ارتباط تنگاتنگی وجود دارد و تقریباً جدایی این دو اساساً قابل تصور نیست؛ به عبارت دیگر، معنویت در این دیدگاه دینی است؛ بنابراین تحول معنوی نیز در چارچوب تحول دینی روی می‌دهد و در ساختاری درماتیک در سطوح مختلف چه از نظر سنی و چه از نظر ایمانی قابل مشاهده است.

اما تحول معنوی، یکی از زمینه‌ساز است که اخیراً در دیدگاه‌های تحولی، توجه را جلب کرده و متون علمی و افری در این وادی هنوز شکل نیافته و به تدریج در حال شکل‌گیری است. یکی از دلایلی که برای این امر می‌توان ذکر کرد این است که روانشناسی معنویت، آمیختگی تنگاتنگی با روانشناسی دین دارد و متأسفانه حتی از روان‌شناسان از نزدیک شدن به این حوزه از علم به دلایل جریان‌های روش شناختی متفرقی که نسبت به سایر حیطه‌های تحولی ایجاد می‌کنند، اجتناب می‌ورزند؛ اما در سال‌های اخیر شاید پسند قابل توجهی در فعالیت علمی در رابطه با معنویت و تحول معنوی بوده‌ایم.

پیشنهاد جدیدی که ایجاد شده، این است که یک حرکت پویای اساسی و جهانی در تحول انسان وجود دارد که شایسته قرار گرفتن به مرحله عمده‌ای در علوم تحولی است که وحدت و یکپارچگی با سایر مقوله‌های تحولی از جمله: شناختی، اجتماعی، هیجانی و اخلاقی دارد؛ نامی که معمولاً به این بُعد داده می‌شود، تحول معنوی است.

یک جهت گیری نسبت به بُعد زیربنایی تحولی، تمرکز بر ظرفیت انسان است که تفسیری دربارهٔ اینکه او در ظرف زمان و مکان، چه کسی است و چه جایگاهی دارد، مطرح می‌کند. همچنین تمرکز بر شخص به طوری که فعالانه خود را در زمینه بنا می‌کند، دارد؛ بنابراین، تحول معنوی، فرآیند افزایش ظرفیت ذاتی آدمی برای گذر از مرزهای خود است، فرایندی که در آن، خویشتن به سوی وجودی عالی‌تر از خود در حرکت است؛ و نیز عبارت است از آن «نیروی» جلو برنده که جستجو برای ارتباط داشتن، معنی و هدف‌داری و ایفای نقش را پیش می‌برد. توجه به ماهیت این مفهوم، روشی رشد نیافته و حتی همراه با نتیجه‌ای معکوس خواهد بود اگر فرض کنیم بک تعریف خاص بتواند به خوبی غنا، پیچیدگی و چند بُعدی بودن تحول معنوی را نمایان کند.

نکته مهم در رویکرد دینی تحول معنوی، تغییر انسان از کودکی تا پایان زندگی به خصوص در ارتباط با خود، خلق و طبیعتی است که توسط خالق، خلق شده است. انسان در مسیر تحول خود، تمام تلاش خود را خواهد داشت که به سوی معبود و خالق هستی حرکت کند؛ بنابراین، حرکت تحولی انسان از اسفل السافلین به سوی اعلا علیین خواهد بود. انسان تحول یافته در بُعدی معنوی در تلاش است که خود را به انبیا و اولیای الهی نزدیک کند و در پی تغییراتی در نظام روانی خود است که با انکودین‌ها شده در منابع دینی به خصوص کتاب آسمانی قرآن و سیره نبوی، خود را منطبق سازد؛ بنابراین، مطالعه انسان از آغاز زندگی و حتی قبل از آن و بعد از پایان آن (که دنیا مزرعه آخرت است) نیز در نگاه تحول معنوی با رویکردی دینی مورد نظر است.

تحولی بودن معنویت بر جنبه مهمی که عبارت است از جنبه تغییر در معنویت تأکید می‌کند. تحول معنوی سؤال‌هایی در مورد ماهیت تغییر معنوی، دگرگونی و رشد یا پختگی در دوره‌ها و مراحل زندگی مطرح می‌کند؛ لذا پی بردن به ممتد بودن تحول در طول دوره کودکی و نوجوانی به همان اندازه در فهم تحول معنوی اهمیت دارد که در فهم مراحل و دوره‌ها (که آن‌ها نیز بخشی از آن فرآیند هستند) تعیین کننده است.

گرچه در ادبیات تحولی برای برخی، کلمه «تحول» در بطن خود معنایی عبور از حالتی کمتر به حالتی بیشتر را دربردارد؛ اما افرادی نیز معتقدند که معنویت، مسأله‌ای عرفانی و ارتباطی بوده و صبغه‌ای الهی دارد که این به مراتب ورای تصویری است که کلمه تحول قادر به ترسیم آن است. دستیابی به بیانی که هم گویای مفهوم فرآیند بودن باشد و هم در آن جنبه‌های دیگر، جایگاه خود را داشته باشد، کماکان امری مهم است که پیش رو قرار دارد و نیازمند بحث و بررسی است.

حقیقت چنین است که در حوزه تحول معنوی، آن بخش از فعالیت علمی که احتمالاً بیشترین مقدار ارزش و پژوهش علمی را به راه انداخته است، همانا بررسی موضوع معنویت و دین و امور تحولی مرتبط با آنهاست. می‌توان چنین استدلال کرد که هماهنگی مثبت بین دین و آثار خوب تحولی، نوعی عموم و جامعۀ علمی را به خود جلب کرده است.

مؤلفان این کتاب برای اولین بار، صاحب نظران جهانی طراز اول از گروه‌های علمی مختلف را گرد هم آورده‌اند تا آنچه را در مورد تحول معنوی در کودکان و نوجوانان می‌دانند و آنچه را باید بدانند، بیان کنند. برای نیل به این منظور، این کتاب، مجموعه‌ای قوی و متنوع از نظریه‌ها، تحقیقات کمی و کیفی و پیشینه‌هایی برای آینده با هدف تبدیل تحول معنوی از زمینه‌ای در حاشیۀ علم، به رشته‌ای اصلی، تبوی و مداوم است.

بجز ویلیام جیمز که در روانشناسی به جنبه‌های دینی توجه داشته است، این اریکسون بود که نظریۀ مرحله‌ای را به روانشناسی دین عرضه کرد. اریکسون، توجه تازه‌ای به نقش بالقوۀ دین و معنویت در تحول کرد. به عنوان مثال، او پیش‌بینی کرد که پایان یافتن موفقیت‌آمیز اولین مرحله تحولی با پدیدار شدن نعمت امید که یک «باور استوار در امکان برآورده شدن آرزوهای مهم است»، همراه است (۱۹۶۴ صفحه ۱۱۸)؛ اریکسون اعتقاد داشت که دین، تثبیت نظام یافته‌ی امید است و می‌تواند در طول زندگی به عنوان منبع امید ایفای نقش کند و همچنین اظهار داشت که دین، نه تنها دیدی ماورای مادی نسبت به جهان، اعتقادهای اخلاقی و الگوهای رفتاری را پایه‌گذاری می‌کند بلکه این الگوهای عقیدتی را در جمع پیروان خود جلوه‌گر می‌کند (اریکسون، ۱۹۶۸).

نظریه مرحله‌ای اریکسون نقش عمده‌ای در پیشبرد نظریه تحول ایمان جیمز فولر داشت که در فصل سوم همین کتاب به آن پرداخته شده است.

اگرچه شواهد هنوز کامل نیست ولی ویراستاران و مؤلفان این کتاب تصور می‌کنند که تحول معنوی، جنبه‌ای از زندگی و تجربه آدمی است که به اندازه سایر حیطه‌های تحولی مانند تحول شناختی، تحول هیجانی، یا تحول اجتماعی اهمیت دارد. همه این ابعاد تحولی در ارتباط متقابل اند و بُعد معنوی است که بیش از هر چیز در کوشش فرد برای ترکیب کردن جنبه‌های مختلف تحول، نقش دارد. به عنوان یک فرآیند اساسی تحولی که شامل بیان توصیفی از زندگی است، تحول معنوی را نمی‌توان تا حد یک نیاز یا خواسته بشری تنزل داد؛ بنابراین بسیار بجا و منطقی است که در سطحی گسترده و در حدی عمیق به توصیف و تبیین تحول معنوی و تغییرات مرتبط با آن پرداخته شود.

کتاب تحول معنوی در دو بخش کودکی و نوجوانی دربرگیرنده ۳۶ فصل است که به دلیل حجم زیاد آن ۱۹ فصل از آن در یک جلد، معزا ترجمه و آماده شده است و امید است که فصول باقیمانده به عنوان جلد دوم هر چه زودتر در اختیار اندیشمندان، دانشجویان و جامعه علمی قرار گیرد. در فصول اولیه کتاب، مقدمات جهان‌زمینه‌سازی برای طرح مسأله مورد بحث فراهم شده است، آنگاه برخی از مشکلات و رویکردهایی را که به تعریف تحول معنوی مرتبط است، ارائه می‌کند. سپس نگاهی به شیوه‌های اصلی طریقه‌پردازی دارد که فهم علمی کنونی ما را از تحول معنوی ایجاد کرده است. در فصول بعدی، نگاهی بر نظریه‌های تحول ایمان، تحول معنوی، انسان‌سازی، جریان‌های فلسفی در تحول معنوی، اندازه‌گیری و طرح تحقیق در بررسی تحول معنوی شده است. سپس به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی معنویت و بافت جهانی در حال تغییر معنویت نوجوانان و در عین حال به آسیب‌شناسی دینی و معنوی در کودکی و نوجوانی پرداخته شده است. در فصلی از کتاب با عنوان «مورد پژوهی از آفریقای غربی و تجارب معنوی در کودکان و نوجوانان» به بررسی تجارب معنوی کودکان و نوجوانان در فرهنگی خاص پرداخته شده است. آنگاه به روانشناسی عصب شناختی،

دلبستگی، پایه‌ها و بنیادهای شناختی - فرهنگی پیرامون تحول معنوی و رابطه بین تحول معنوی، اخلاقی، مدنی، خویشتن، هویت و شخصیت، نگاهی ویژه شده است.

نکته‌ای که در ارتباط با فصول روانشناسی عصب شناسی قابل ذکر است، این است که زیست‌شناسان و به خصوص فیزیولوژیست‌ها، همواره در پی این نکته بوده و هستند که برای همه رفتارهای بشر پایگاهی فیزیولوژیک یابند. مثلاً در فصل ۱۳ یا ۱۵ به جایگاه‌هایی از مغز که هنگام انجام امور معنوی، فعال تر می‌شود، اشاره شده است ولی اینکه خواننده استنباط کند که این مناطق ذکر شده تنها محل از بدن انسان برای امور معنوی است، محل اشکال است. اینکه فیزیولوژیست‌ها، مناطقی را در مغز پیدا می‌کنند که مبین فعالیت معنوی انسان است، نه تنها با اصالت معنوی منافاتی ندارد بلکه به نوعی مخالفت با این ایده غلط است که دین و علم مخالف یکدیگرند. دین و علم نه تنها مخالف یکدیگر نیستند بلکه مطالبی که در دین گفته شده به تدریج توسط دانش‌مندان مختلف در طول تاریخ کشف شده است. اینکه در این کتاب گفته شده است که فعالیت معنوی، بخش از فعالیت بخش پیشانی مغز است، منافاتی با اصالت معنویت ندارد. مثلاً اگر فردی دچار اختلال در کنش مغز شود و دچار سالاد کلمات گردد، آیا می‌توان گفت که روح خدایی را این فرد دمیده نشده است! به نظر می‌رسد فیزیولوژیست‌ها، سعی در شناخت مغز و ارتباط آن با فعالیت‌های معنوی می‌کنند ولی تا زمانی که بتوانند برای تمام فعالیت‌های معنوی انسان توجیهی فیزیولوژیک ارائه کنند، اگر نگوئیم امکان‌پذیر نیست، بهتر است بگوئیم راه زیادی در پیش است.

اما مؤلف فصل دلبستگی (فصل ۱۴)، به دنبال تبیین دینداری با دیدگاه دلبستگی است که به دیدگاه جبران (در این دیدگاه، دینداری و رفتن به سوی خدا از نوعی دلبستگی نایمن به والدین نشأت می‌گیرد) و تناظر (دینداری و رفتن به سوی خدا از یک دلبستگی ایمن به والدین سرچشمه می‌گیرد) اشاره شده است. آنچه به نظر می‌رسد عدم توجه مؤلفین فصل مذکور به تبیین دیگری است که در ادامه به آن اشاره می‌شود؛ اینکه گاهی در پژوهش‌ها به دیدگاه تناظر و گاهی به دیدگاه جبران اشاره شده است، بیانگر این نکته است که هر دو تبیین، ضعیف هستند و نمی‌توانند دینداری افراد و به خصوص کودکان را تبیین نمایند. در

عوض، دیدگاه فطری‌نگر که در تعالیم دینی اسلامی نیز به آن اشاره شده است، در هر زمان و در هر سنی می‌تواند دینداری افراد را به خوبی تبیین کند. در این دیدگاه ضعف و قدرت، ایمنی و نایمنی، هیچ یک تعیین‌کننده گرایش انسان‌ها به سوی خدای یکتا نیست بلکه فطری بودن خداجویی، تبیین‌کننده گرایش انسان‌ها به سوی خدای یگانه است به طوری که جستجوی خدا با هر شکل و صورتی برای کودکان، دلیلی بر فطری بودن این جستجو برای انسان‌ها از پایین‌ترین سطح کودکی تا پایان زندگی یعنی پیری و سالمندی است. گرچه فرضیه جبران در جای خود قابل نقد و بررسی است ولی بیان این فرضیه نشان می‌دهد که انسان‌ها هرگاه که از همه امور مادی و معنوی ناامید شدند به یکتای یگانه پناه می‌برند چون در فطرت انسان‌ها، - لاجرم - عکس شده است؛ بنابراین حتی اگر به این فرض توجه شود، رفتن به سوی خدا باعث آرامش و آسایش در فرد می‌شود و افراد در درون خود به این نتیجه می‌رسند که اطرافیان نزدیک از جمله والدین هم نمی‌توانند ایمنی لازم را فراهم کنند و بالاترین ایمنی‌ها، پناه بردن به خداوند یکتا است. «الا به ذکر الله تطمئن القلوب» مبین این است که هیچ چیز جز یاد خدا نمی‌تواند آرامش و آسایش روانی را برای انسان‌ها فراهم کند.

اینکه در زمان درماندگی، خداوند برای بندگان پناهگاهی امن است، نشان از این نکته دارد که بر اثر تحولات شناختی، به تدریج انسان‌ها به این نکته دست می‌یابند که هیچ قدرتی، توان رقابت با خدای یکتا را ندارد، به همین دلیل به او پناه می‌برند. این امر می‌تواند دلیلی بر فطرت انسان‌ها باشد که با مراجعه به درون خود و بدون هیچ واسطه‌ای می‌تواند خدا را حس و به او احساس نزدیکی کنند و این حس حسی نیست که با آموزش برای کودکان ایجاد شود. بازگشت به سوی خدا این امر را می‌تواند تبیین کند که انسان‌ها هرگاه از همه چیز حتی والدین خود ناامید شدند باز هم می‌توانند به فطرت خود مراجعه کنند و به سوی خدا بازگردند. اینکه انسان‌ها هنگام تنهایی به خدا پناه می‌برند دال بر فطری بودن خداجویی در آن‌هاست و مشاهده این امر در کودکان، بیانگر این امر است که هرچه این ارتباط در سطح پایین‌تر از نظر سنی مطرح باشد، به فطری بودن نزدیک‌تر است چرا که کمتر تحت تأثیر آموزش قرار گرفته است.

مؤلفان، در تدوین کتاب سعی کرده‌اند که به تعامل بسیاری از حوزه‌های تحولی با تحول معنوی توجه کنند. از جمله تعامل حوزه شناخت، هویت، شخصیت و... با تحول معنوی؛ بنابراین این کتاب، علاوه بر قابلیت استفاده برای تدریس دروس روانشناسی تحولی و رشد و دروس مرتبط در دوره کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری، توان ارائه پیشنهادی پژوهشی به پژوهشگران و دانشجویانی که به دنبال تعامل حوزه‌های متفاوت روانشناسی تحولی با تحول معنوی هستند را دارد.

ترتیب این اثر امید دارند که از نظرات همکاران، اندیشمندان و دانشجویان خوس اندیشی که دغدغه معنویت به عنوان یک جریان اساسی در زندگی خود دارند، بهره‌مند گردند؛ بنا بر این آ، ده دریافت هر گونه نظر و پیشنهاد به منظور غنا بخشی به این اثر خواهند بود.

شعله امیری

تیرماه ۱۳۹۲

۱	پیشگفتار
۱	فصل ۱: تحول معنوی در دوره کودکی و نوجوانی
۴	علوم اجتماعی
۱۴	روش‌های تحقیق که در این زمینه به کار گرفته می‌شوند
۱۴	(۱) نظریه‌های روان تحلیل‌گری
۱۶	(۲) نظریه‌های مرحله‌ای
۱۸	نظریه‌های سیستم‌های تحولی
۱۸	فرض‌هایی که راهنمای این کتاب است
۱۹	تحول معنوی به عنوان یک فرایند دیرعالم انسانی
۲۱	حیطه‌ای چند بُعدی
۲۲	تحول معنوی به عنوان یک فرایند
۲۴	تعامل بین فرد و محیطی که در آن قرار می‌گیرد
۲۵	معنویت به عنوان نیرویی شکل دهنده در زندگی
۲۶	نتایج
۲۸	منابع فصل ۱
۳۵	بخش (۱): پایه‌هایی برای مطالعه علمی تحول معنوی در دوره کودکی و نوجوانی
۳۵	مقدمه بخش اول
۳۹	فصل ۲: به سوی تحلیلی تحولی از تحول دینی و معنوی
۴۰	مرزهایی برای تعریف تحول دینی و معنوی
۴۰	تحول در برابر تغییر با گذشت زمان
۴۱	حوزه در مقابل فرد
۴۳	ادراک و استدلال منطقی در برابر تصورات دینی و معنوی
۴۴	ایمان در برابر اعتقاد

۴۷	رویکردهای فعلی
۴۹	رویکرد واقعی - عملی کیلکیز
۵۲	جنبش کودک معنوی
۵۶	نظریه‌های شناختی - فرهنگی
۵۹	نظریه مربوط به نظام‌های تحولی
۶۱	نتایج
۶۳	منابع فصل ۲
۶۵	فصل ۳: مراحل ایمان از کودکی تا نوجوانی
۶۶	تولد و پرس طائفات تحول ایمان
۶۹	مروری بر نظریه تحول ایمان
۷۰	مروری کلی به مراحل ایمان
۷۰	ایمان اولیه (نوزادی تا ۲ سالگی)
۷۲	ایمان شهودی - فراقکن (دوران پیاپی و دوران کودکی نخستین)
۷۴	ایمان افسانه‌ای - واقع‌گرا یا کلاسی (دوران کودکی میانه یا دوم و بعد از آن)
۷۷	ایمان ترکیبی - قراردادی (عرفی) (دوران نوجوانی و پس از آن)
۸۱	ایمان تفرد - انعکاسی
۸۲	ایمان تقابلی
۸۳	ایمان جهانی
۸۴	مراحل ایمان؛ تلاش جهت فراگیر بودن
۸۵	بحث‌های مطرح در باب نظریه تحول ایمان و پژوهش‌های مربوطه
۸۷	مسئله‌ای اساسی در بحث پیرامون نظریه تحول ایمان
۸۹	نتیجه‌گیری
۹۰	پی‌نوشت
۹۱	منابع فصل ۳
۹۵	فصل ۴: تحول معنوی: بریدگی‌ها و پراکندگی‌ها در مسیر تحول دینی
۹۷	تعاریف عملی و توضیح آن‌ها

تحول دینی	۱۰۰
چرا نظریه مرحله‌ای تحول دینی را ترجیح دهیم؟	۱۰۱
نقاط نامشخص نظریه‌های مرحله‌ای کنونی تحول دینی و ایمان	۱۰۳
تحول معنوی، روی آوردن تجربی به معنویت	۱۰۴
ماهیت تحول معنوی و رابطه آن با تحول دینی	۱۱۱
نقاط و واگرایی‌ها (نقاط مرتبط و غیر مرتبط)	۱۱۲
پیشنهادی که قابل نتیجه‌گیری است	۱۱۲
نتایج اساسی	۱۱۲
پژوهش در آینده	۱۱۶
نکات پایانی	۱۱۶
منابع فصل ۴	۱۱۸
فصل ۵: در باب انسان‌های نارس: معنویت و ارتقاء تحول مثبت نوجوان ... ۱۲۵	
مبانی نظری برای درک رابطه بین تحول معنوی و شکوفایی در بین نوجوانان	۱۲۷
نظم‌جویی تحولی و هویت اخلاقی و معنوی	۱۲۹
شکوفایی، آزادی و تکالیف اخلاقی	۱۳۱
شکوفایی و تحول معنوی	۱۳۳
شکوفایی و تدبیر در میان نوجوانان	۱۳۶
پژوهش درون مؤسسه برای پژوهش کاربردی تحول نوجوان	۱۳۸
نتیجه‌گیری	۱۴۵
منابع فصل ۵	۱۴۸
فصل ۶: جریان‌های فلسفی در تعلیم و تربیت و تحول معنوی ... ۱۵۳	
درک آموزش معنوی	۱۵۵
دشواری‌های تعریف معنویت	۱۵۶
ابعاد آموزش معنوی	۱۵۷
معنویت و تحول روان‌شناختی	۱۶۵
تحول معنوی چیست؟	۱۶۶

معنویت به عنوان دسته‌ای قاعده‌مند	۱۶۷
آموزش معنوی در دموکراسی لیبرال	۱۷۰
لیبرالیسم وابسته	۱۷۱
کمونیسم لیبرال	۱۷۲
قرارگاه‌های آموزش معنوی	۱۷۴
آموزش معنوی در مدارس	۱۷۵
آموزش معنوی در خانواده‌ها	۱۸۰
آموزش معنوی در گروه‌ها و جوامع	۱۸۱
پژوهش‌های کیفی: در باب آموزش معنوی	۱۸۲
نکات	۱۸۴
منابع فصل ۶	۱۸۷
فصل ۷: اندازه‌گیری و طرز به تئوری در بررسی تحول معنوی	۱۹۵
اندازه‌گیری	۱۹۷
قلمرو اندازه‌گیری	۱۹۷
مراحل	۲۰۱
موضوعات نظری اندازه‌گیری	۲۰۵
امور مربوط به ارزیابی تکنیکی	۲۰۷
طرح و تجزیه و تحلیل	۲۱۱
طرح‌های مقطعی	۲۱۱
طرح‌های طولی	۲۱۳
طرح‌های متوالی ترکیب طرح‌های مقطعی و طولی	۲۱۵
طرح‌های مداخله‌ای	۲۱۶
نتیجه‌گیری	۲۱۸
منابع فصل ۷	۲۲۰
بخش (۲): رویکردی توصیفی به تحول معنویت	۲۲۳
مقدمه بخش دوم	۲۲۳

فصل ۸: ویژگی‌های جمعیت شناختی معنویت میان نوجوانان	۲۲۷
مقایسه‌های بین‌المللی	۲۳۰
پژوهش بررسی ارزش‌های جهان ۲۰۰۱-۱۹۹۹	۲۳۱
مطالعه آموزش مدنی (IEA)	۲۳۸
پژوهش «اروپاییان جوان»	۲۴۰
بحث پیرامون داده‌های بین‌المللی	۲۴۴
آمارنگاری معریت نوجوانان در ایالات متحده	۲۴۷
جنسیت	۲۵۱
نژاد	۲۵۳
خلاصه الگوهای آمارنگاری در ایالات متحده آمریکا	۲۵۳
بحث	۲۵۴
خلاصه‌های داده	۲۵۵
منابع فصل ۸	۲۵۷
فصل ۹: دنیای در حال تغییر معنویت نوجوانان	۲۵۹
روندهایی که نوجوانی را شکل می‌دهند	۲۶۱
روندهای کلان اجتماعی	۲۶۳
خانواده	۲۶۵
روابط همگنان و مدارس	۲۶۸
دین و معنویت در زندگی نوجوانان در نقاط مختلف دنیا	۲۷۰
معنویت نوجوانان به عنوان نیروی برای تغییر اجتماعی	۲۷۵
عمیق‌سازی درک دین، معنویت و فرهنگ	۲۸۰
جمع‌بندی	۲۸۴
منابع فصل ۹	۲۸۶
فصل ۱۰: آسیب‌شناسی دینی و معنوی در دوره کودکی و نوجوانی	۲۸۷
مطالعه و بررسی آسیب‌شناسی دینی و معنوی	۲۸۸
موضوعات تعریفی	۲۹۰

۲۹۱.....	آسیب شناسی تحول معنوی
۲۹۳.....	تعیین آسیب شناسی معنوی
۲۹۴.....	رویکرد کنشی
۲۹۴.....	رویکرد همخوان از نظر فرهنگی
۲۹۶.....	رویکرد خردگرا
۲۹۶.....	رویکرد قدرت طلب
۲۹۶.....	آل‌های از آسیب شناسی معنوی
۲۹۷.....	آل‌های دینی
۳۰۱.....	جوشش‌های دینی جدید
۳۰۴.....	آسیب
۳۰۶.....	جهت گیری های آینده
۳۰۷.....	نتیجه گیری
۳۰۸.....	منابع فصل ۱۰
۳۱۱.....	فصل ۱۱: رویکردهای غیر غربی نسبت به تحول معنوی در بین نوزادان و کودکان خردسال
۳۱۳.....	زندگی معنوی نوزادان بنگ: حیات آخرت آنگایی است که از آن می‌آیم
۳۱۸.....	بند ناف: راه نجات به سوی روب
۳۲۰.....	ندای روب
۳۲۹.....	زبان روب
۳۳۲.....	نتیجه گیری
۳۳۵.....	منابع فصل ۱۱
۳۳۷.....	فصل ۱۲: تجارب معنوی و توانایی کودکان و نوجوانان
۳۴۳.....	شگفتی
۳۴۹.....	شگفت زده کردن
۳۵۵.....	خردمندی
۳۵۹.....	بین خودمان
۳۶۴.....	نتیجه

منابع فصل ۱۲.....	۳۶۷
بخش (۳): معنویت و تحول انسان: کشف ارتباط و روابط.....	۳۷۱
مقدمه بخش ۳.....	۳۷۱
فصل ۱۳: چشم‌انداز روانشناسی عصب شناختی پیرامون تحول معنوی.....	۳۷۵
همه‌گیرشناسی و توصیف.....	۳۷۶
روانشناسی عصب شناختی تجارب معنوی.....	۳۷۸
معنویت تحولی.....	۳۸۵
نوزادی.....	۳۸۶
کودکی.....	۳۸۹
نوجوانی تا اوایل بزرگسالی.....	۳۹۴
بزرگسالی.....	۳۹۶
نتیجه.....	۳۹۹
منابع فصل ۱۳.....	۴۰۰
فصل ۱۴: دلبستگی و تحول معنوی - ارتباط کودکی و نوجوانی.....	۴۰۵
مقدمه‌ای بر دلبستگی و تحول معنوی.....	۴۰۷
شرحی از پژوهش و نظریه دلبستگی.....	۴۰۷
دین و معنویت در ارتباط با دلبستگی: مسائل مفهومی.....	۴۰۹
دلبستگی و تحول دینی و معنوی در دوره کودکی.....	۴۱۲
تغییرات تحولی هنجاری در جستجوی کودکان برای ارتباط.....	۴۱۳
تفاوت‌های فردی و تأثیرات بافتی بر جستجوهای کودکان برای ارتباط.....	۴۱۸
دلبستگی و تحول مذهبی و معنوی در نوجوانی.....	۴۲۱
دلبستگی ناایمن و جستجوی جبرانی برای ارتباط.....	۴۲۲
دلبستگی ایمن و تناظر در جستجو برای ارتباط.....	۴۲۵
نتیجه‌گیری‌ها، ملاحظات روش شناختی و جهت‌گیری‌های آینده.....	۴۲۶
منابع فصل ۱۴.....	۴۳۰
فصل ۱۵: پایه‌ها و بنیادهای شناختی - فرهنگی تحول معنوی.....	۴۳۵

۴۳۷.....	اساس و بنیادها
۴۴۰.....	مفاهیم ماوراء الطبیعی
۴۴۱.....	عوامل ماوراء الطبیعی
۴۴۵.....	اعمال ماوراء طبعی
۴۴۵.....	طبیعت و فرهنگ
۴۴۹.....	واقعیت مضاعف
۴۵۱.....	دانش و ورزش بیشتر
۴۵۶.....	بناها و پندارهای تفکر معنوی
۴۵۷.....	یادداشتها
۴۵۹.....	منابع فصل ۵
۴۶۵.....	فصل ۱۶: رابطه بین تحول معنوی و اخلاقی
۴۶۸.....	کنش روان شناختی
۴۷۲.....	تصورات رایج
۴۸۰.....	معنویت و اهداف در الگوهای اخلاقی جوانان
۴۸۳.....	مطالعه ۱: معنویت در کاربرد کلمات
۴۸۷.....	مطالعه ۲: نظام اهداف و معنای اصلی معنوی
۴۹۱.....	نتایج
۴۹۴.....	منابع فصل ۱۶
۴۹۷.....	فصل ۱۷: رابطه بین تحول معنوی و تحول مدنی
۴۹۸.....	موضوعات تعریفی
۵۰۲.....	روند معنویت به مشارکت مدنی
۵۰۲.....	دین و خدمت در جامعه (خدمات اجتماعی)
۵۰۵.....	دین به عنوان زمینه آموزش مدنی
۵۰۶.....	دین و سوگیری دینی
۵۰۷.....	دین و سرمایه اجتماعی
۵۰۸.....	دین و سیاست

.....	معنویت و خدمت در جامعه	۵۱۱
.....	روند تأثیر مشارکت مدنی بر معنویت	۵۱۳
.....	خدمت در جامعه و معنویت	۵۱۳
.....	یادگیری خدمات و تعالی	۵۱۵
.....	مشارکت در تظاهرات و دین	۵۱۷
.....	نتیجه و پژوهش بیشتر	۵۱۸
.....	منابع فصل ۱۷	۵۲۱
.....	فصل ۱۸ رابطه بین تحول معنوی و فرآیندهای هویت	۵۲۵
.....	مقولات زمینه‌ساز بحث	۵۲۶
.....	تفاوت هویت جمعی و فردی	۵۲۶
.....	دینداری به عنوان هویت جمعی	۵۲۸
.....	معنویت به عنوان هویت فردی	۵۲۹
.....	اساس هویت معنوی	۵۳۲
.....	باورهای مربوط به عالم ماوراء الطبیعی	۵۳۳
.....	استدلال غایبی‌نگری و مفاهیم خواب دیده	۵۳۴
.....	نیاز برای ارتباط	۵۳۶
.....	تحول هویت معنوی	۵۳۹
.....	از دوره کودکی تا پدید آمدن نوجوانی: فرایندهای تحولی	۵۳۹
.....	هویت معنوی متعالی	۵۴۵
.....	از اینجا به کجا خواهیم رفت؟	۵۴۹
.....	منابع فصل ۱۸	۵۵۱
.....	فصل ۱۹: تحول شخصیت و معنویت	۵۵۵
.....	مروری بر نظریه خود تعیین‌شدگی	۵۵۷
.....	نظریه خود تعیین‌شدگی و تحول	۵۵۹
.....	جهت‌گیری موقعیت دینی و درونی‌سازی دینی	۵۶۳
.....	درونی‌سازی معنویت و ارتباطی بودن	۵۶۵

۵۶۶.....	درونی سازی و ارتباط با والدین
۵۶۸.....	درونی سازی و ارتباط با دیگران
۵۷۱.....	درونی سازی معنویت و ارتباط با خدا
۵۷۲.....	شخصیت در قالب رگه و تحول معنوی
۵۷۵.....	شخصیت و فضیلت: مورد قدردانی
۵۷۷.....	نتیجه گیری
۵۸۱.....	مجموع فصل ۱۹
۵۸۵.....	واژه نامه انگلیسی به فارسی